A zománc 3500 éve

www.cki.altervista.org

Minden jog fenntartva. A mű anyagának felhasználása a szerzőkkel való egyeztetés nélkül tilos. A fotókat és képeket illetően minden jog a szerzőket illeti.

Stefano Rossi „Zománc és ékszer” ("Enamel and Design - The potential of enameled materials in design applications") c. művéből. Fausto Lupetti Kiadó, 2011, Mottola (Olaszország) Német szöveg: ***Attilio Compagnoni*** *Attilio Compagnoni német szövege alapján magyarra fordította: Horváth László koordinátor, Escillar Studio, Budapest.*

BEVEZETÉS

Az elnevezés eredete.
Hogy a zománc „email”, szó az ófrancia „esmalt” szóból ered, a szakértők vitatják. Az egyik legismertebb és leggyakoribb teória szerint az email a görög „smagdos” szóból származik. Ezt a kifejezést használták a Római Birodalom alkonyán, majd később a 14-15. évszázadban a zománcozott termékek megnevezésére. A másik elmélet szerint a német „schmelzen” (olvadni, olvasztani) igéből származik. Nemrég még a zománcozás eredetét is homály fedte, azonban az újabb fölfedezések fényt derítettek a zománcozás legrégebbi időire.

A történelem folyamán először nemesfémekre vittek fel zománcot: aranyra, ezüstre, elektronra (ötvözet: 20% arany és (80 % ezüst) később pedig bronzot és rezet is zománcoztak. A feltételezések szerint ennek a művészeti specialitásnak bölcsője Görögország vagy a Földközi tenger térsége, Ciprus és Mykéné volt Krisztus előtt 1600 – 1300 között. Ciprusban néhány, az acháj invázió elől menekülő mykénei aranyműves és üvegkészítő hagyta az utókorra a legrégebbi zománcozott tárgyakat.

Balra: Kr.e. 16. század: Nemesfémmel díszített bronz tőr.
Jobbra: Tőr, rekeszzománcozott fogantyúval. Kr.e. 15. század, Athéni Múzeum.

PERIÓDUSOK

A zománcozás eredete (Kr.e. 16-11. sz.) - Ókor (Kr.e. 16 - Kr.u. 4. sz.) - Koraközépkor (5-11. sz.) – Későközépkor (11-15.sz.) – Reneszánsz (15-16.sz.) – Kora Újkor (16-18.sz.) – Legújabb kor (18-21.sz.) – Összefoglalás.

A ZOMÁNCOZÁS EREDETE (Kr.e. 16-11.sz.)

Három évezreddel Krisztus előtt az üveget, a kerámia tárgyakat, és az ékszereket díszítették és színezték, valamint gyakran társították nemes fémekkel, továbbá drágakövekkel.
Mykéne területén 1500 körül Kr.e. aranyművesek és üvegesek felfedeztek egyfajta üveget, amelyet az aranyra ráolvasztottak, és az tartósan kötődött ehhez a fémhez. Az Athéni Múzeumban őriznek ebből az időszakból egy zománcozott tőrt. Néhány tudós azt feltételezi, hogy a zománcot már korábban használták a fáraók idejében, úgy Egyiptomban mint Mezopotámiában. Azonban erre nincs semmilyen régészeti bizonyíték. Egy neves tudós, Gardner zománcozott kerámiát és színezett üveget vélt valódi zománcnak. Azonban a valódi zománc feltétele, hogy magas hőmérsékleten (8-900 C°) megolvadva tartósan kötődjön a fém alaphoz (Dietzel).

Hála az ásatásoknak tanulmányozni tudjuk azt, hogy a történelem folyamán miként fejlődött a zománcozás. Higgins szerint a legkorábbi alkalmazás kék zománc volt aranyon Mykénében Kr.e. 1425-ben. A kevés fellelhető maradvány jó minőségű kézműves tevékenységre utal ebben a korban.

Balra: Kurionból származó jogarfogantyú feje.
Jobbra: Zománcozott gyűrűk egy mikénéi sírból Kr.e. 1300-1100-ból.

A legrégebbi régészeti felfedezések Ciprus aranykorából (Kr.e. 1500-1200) származnak. Igen figyelemreméltó tárgy az az arany jogar, 16 cm-es fogantyújával, melyet Episkopi-ban (Curium város) találtak és Kr.e 1100-ra datálják készítését. Golyószerű felső részén a félkör alakú rekeszeket váltakozva fehér, lila és zöld színű zománccal töltötték ki.

Az arany és a zománc összedolgozásának mesteri technikája nagyon hatásos. Az évszázadok folyamán közismertté vált a rekesszománc technika. A név a francia „cloison" szóból ered, melynek jelentése: „cella". Cipruson, Nikozia Muzeumában őriznek hat aranygűrűt, melyeknek kerek zománcozott a pecsétfelülete. Ezeket a darabokat a ciprusi Koukliában találták egy sírban, és keletkezésük Kr.e. 1200-ra tehető.

ÓKOR (Kr.e. 16 - Kr.u. 4. sz.)

Kr. e. 1100 és 600 között úgy tűnt, hogy kihalt ez a technika. Azonban a Krisztus előtti 6. századból találtak Azerbajdzsánban filigránnal kombinált zománcmunkákat (Dietzel). Továbbá Etrúriában, Nagygörögországban és Spanyolhonban, különösen Sevillában fordultak elő zománcozott tárgyak (V. Gonzales).[1] Ezek a tárgyak technikailag nagyon fejlettek, ezért joggal hihetjük, hogy már ekkor szélesen elterjedt és ismert volt ez a gyakorlat.

Lemnosi Philostratos görög író (Róma, Kr.e. 240?) megjegyzi, hogy az Óceán térségében élő északi népek a zománcot forró bronzra vitték fel (champlevé technika). Ezek a népek zománcoztak domborműveket, fegyvereket, vértet, páncélt, ékszereket és talizmánt. Tudásuk pedig egyre szélessebb területen vált ismertté, mindazon területeken, melyeket meghódítottak.

Németország területén a legrégebbi zománc-munkákat a Rajna térségében találták, a Flavius dinasztia (Kr.u. 69-96) idejéből.

[1] *Campana*-Gyűjtemény a Louvre Múzeumában.

Balra: zománcozott bronzból készült csat (Anglia) az első vagy 2. századból Kr.u.
Jobbra fenn: Tálka zománcozott bronzból (Anglia) második század Kr. u.
Jobbra lenn: Zománcozott karkötő (Skócia) első vagy második század Kr.u.

Balra fenn: Zománcozott díszítés egy bronzüsről (Anglia, 6.-7. század).
Balra lent: Bronzból készült nyeregdísz-lemez (Franciaország, 2. század)
Jobbra: Bronzcsat (Szerbia-Montenegro 2.-1. század Kr.e.)

KORAKÖZÉPKOR (5-11.sz.)

A 6. évszázadban a longobárdok legyőzték a keleti gótokat Ravennában. Itáliába magukkal hozták és megismertették a bizánci rekesz-zománc technikát. Az itáliai alkotásokat a 7. században már a zománcozás tökéletességéért csodálták, és ismertté váltak egész Európában.

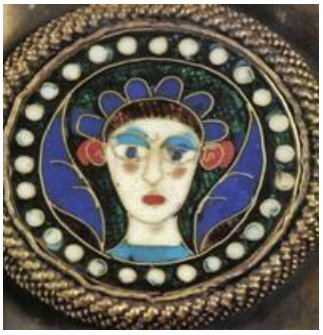

Bizánci rekeszzománc Szent Ambrus oltáráról (Milánó, 850) Volvinio aranyműves munkája

Vas korona, készült az 5. és 9. század között. Monzai dóm.
Nevét az arany-lapokat belül összefogó, kb. 1 cm széles vasabroncsról kapta.

A zománcművesség első aranykora Bizáncban volt (Kr.u. 600-1100), ahol a szabad formákat világos színekkel kombinálták. Itt művelték mind az üvegtechnikát, mind a rekesz-zománcozást. Majd a selyemúton a 14. században elérte Kínát, és ott is elterjedt. Ugyanígy Japánban is, bár ott valószínűleg már a 4. század óta ismerték. A velencei Szent Márk katedrális arany oltártáblája szépsége és arányossága révén zománcmíves mestermunka. Készítésére Falier velencei dózse adott megbízást és a következő 200 évben – elkészültéig - mind jobban és jobban szépítették, finomították.

Néhány példa a bizánci rekeszzománc technikára.

A velencei Szent Márk katedrális arany oltártáblája, a „Pala d'Oro"egy részlete. (10-15. század. 3,48 x 1.40 m.)

A germán országokban a zománctechnikát akkor ismerték meg, mikor a 8. és 9. század táján bizánci mesterműveket hoztak be. A 10. század körül Közép-Európában, elsősorban Trierben és Limoge-ban az arany helyett kezdtek rezet alkalmazni. Ennek folyományaként a középkorban *igen nagy számban* készítettek vallási motívumokkal dí\szített ereklyéket és tálakat. A rezet bevágták vagy gravírozták, majd aranyozták és zománccal töltötték ki. Ezt nevezték champlevé basse-taille technikának, és ezzel megkezdődött a kegytárgyak tömegtermelése.

Érdekes példa vasból készült tárgyakra:
szentkép és kis érmék, melyeket fizetőeszközként használtak.

KÉSŐKÖZÉPKOR (11-15.sz.)

A 12. század folyamán több iskola jött létre: A Maas folyó vidékén Liege-ben és Namurban, a Rajnai Iskola Kölnben, a Limousi Iskola Limoges-ben, továbbá egy iskola a spanyolországi Silosban. Ezek az iskolák terjesztették a rekeszzománc, később pedig a festőzománc technikát. A Limous-i Iskola volt az első laikus műhely, amelyet nem szerzetesek irányítottak.

Püspöki pásztorbot, champlevé-technika, 1150 táján, anno Domini. Ostyatartó és ereklyeszekrényke champlevé basse-taille technikával, 1200 ból. Milánó, Castello Sforzesco.

A Rajnai Iskola kimagasló mestere volt Verduni Miklós. Igen közismert a Háromkirályok (Napkeleti bölcsek) hódolatát ábrázoló ereklyetartó Kölnben (1190-1220), és a Klosterneuburg-i oltártábla (Ausztria, 1181). Röviddel ezután alakult ki egy új művészeti stílus, a gótika.

Háromkirályok hódolata a Kisded Jézus előtt. Ereklyetartó, Köln (1190-1220) – Verduni Miklós mester oltára a Kölni Dómban.
Lenn: Részlet az ereklyetartóról: Ámosz próféta (élt 750 táján Kr.e.):

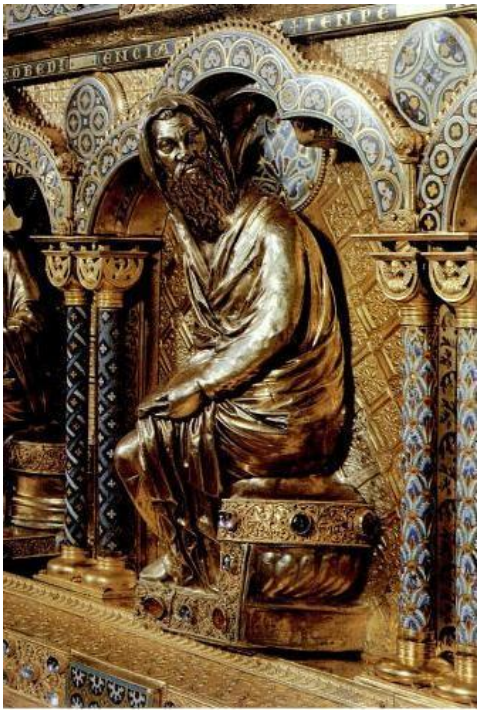

A 13. század végére Limoges visszaesett, viszont Spanyolországban a mallorkai műhelyek nagy jelentőségre tettek szert. Néhány itáliai aranyműves itt elterjeszti az „átlátszó relief” technikát. Az alapanyag arany és ezüst. Guccio della Mannaia alkalmazta először ezt a technikát 1288 és 1292 között egyik alkotásán: IV. Miklós pápa kelyhén. 1337-ben a sziénai (Siena) Uglino di Vieri elkészítette az orvietoi katedrális nagy ereklyéjét.

RENESZÁNSZ (15-16. sz.)

A „basse-taille”-nek nevezett technika (Flachrelief, sima relief) a „rekesz” és a „champlevé” technikából fejlődött ki; finom gravírozást (szúrásokat) alkalmaznak a fém-alapon, és gyakran zomáccal töltik ki. Észak Itáliában a champlevé basse-taille-ről áttértek a „peinture sur émail”-re, a festőzománcra.

Lombardiai és velencei stílusú váza, tál, korsó és alátét - Pszeudo-Monvaerni, 12x16 cm. (15. század végéről)

A 15. században a velencei és lombardiai zománcművesek kitüntek alkotásaikkal (kelyhek, tálak, korsók), és vetekedtek Limoges-al. A champlevé-ből az émail peint-be való átmenet Itáliában és Franciaországban egyaránt megtörtént. Ennek az irányzatnak első darabja J. Fouquet portréja, melyet a Louvre-ban őriznek. Fouquet ezt a technikát 1454-ben Filarete-től tanulta, Itáliában. Akkor kezdődött egy sajátos zománcozási mód: elhagyták a stilizált finom részletezésű kidolgozást, mely a rekeszezésre és a champlevére jellemző, és mindössze vázlatot alkalmaztak. A színek is a festészethez közelednek. Megmarad a világos könnyedség, az átlátszóságot pedig feljavítják vékony arany- és ezüstlapokkal. A 15. század végére Pszeudo-Monvaerni munkái nélkülözik mind a rekeszt, mind a fém-alapba való bemélyítést. Nardon Pénicaud után a fracia festő Léonard

Limosin (1505-1577) az első jelentős zománcműves. Zománcozott portrék százait készítette, valamint mitológiai és vallási jeleneteket örökített meg.

Léonard Limosin két munkája:
Balra: Megostorozás. Zománc réz alapon. Valószínűleg Léonard Limosin készítette, 1550-ben.
Jobbra: Jean Philippe pfalzi gróf portréja. 1550.

Jean Fouquet önarcképe. (Louvre).

KORA ÚJKOR (16-18. sz.)

A grisaille (Kamee) technika 1530-ban jelent meg. Ez egyrészt a rézfelületre ráégetett sötét zománcból áll, amire fehér zománcréteg kerül (a mintát kirajzoló bemélyítésekkel), mely átfogja, és sík-reliefként lezárja a képet.

Grisaille technika. Balra: Jean Laudin. Jobbra: Florence-i iskola.

A 17. század utolsó 30 évében megindult a tömegtermelés, vele egyidőben silányul a közízlés. A csökkenő érdeklődés miatt a míves megmunkálás háttérbe szorul.

A „festőzománc” technika kommerciálissá vált, és majdnem teljesen porcelánutánzássá silányult. A piacot eluralták a minitür dobozkák, a púder- és dohánytartók, karöltve az óragyártással és az aranyművesek zománcozott tárgyaival. Bevezették a guilloché technikát. Arany vagy ezüstlapot mechanikusan megmunkálnak, majd transzparens zománcot égetnek rá több rétegben. A 19. század végén ugyanezt a technikát alkalmazta Fabergé.

LEGÚJABB KOR (18-21. sz.)

Rubens, Raffaelo és Tiziano műveinek ihletésére a 18. és 19. században kifejlődött a miniatür festészet. A 19. században átmenet van a tájképtől a portréig, mígnem megjelent a dagerottípia. Ezzel párhuzamosan 1750 után megkezdődött és folyik az ipari zománcozás.

A 20. században többen iskolákban fejtették ki tevékenységüket: a Giebichensteni vár, Pforzheim és Hanau Németországban, Miguel Soldevila Massana Iskolája és az Escuela Llotja Spanyolországban.

A század végére megalapították az első nemzetközi két éves kiállítást Franciaországban. Olaszországban pedig „kreatív műhelyeket” alapítottak, amelyeket a legnevesebb művészek, Dal Campo, De Poli, Maretto, Maré, együttműködve vezettek építészekkel és tervezőkkel, mint Gio Ponti és Sottsass.

Zománcozott fémből készült páros asztaldísz az 1950-es évekből. Tervezte Gio Ponti, készítette Dal Campo.

Réztálak. Tervező: Ettore Sottsass. A faaljzatba bebélyegezve: „Il Sestante”.
Méret: 16 cm.

ÖSSZEFOGLALÁS

3500 év alatt több féle zománcozási technika alakult ki, amit, más-más kulturájú, vallású és társadalmi berendezkedésű népek egyre jobban tökéletesítettek. A zománcmívességet különböző iskolák és művészeti irányzatok vették kézbe és terjesztették. Ennek az „alkalmazott művészetnek” igazi érdekessége az, hogy a sok akadály ellenére sértetlenül megmaradt napjainkig. Ezt a mesterséget, amelyet nehéz jól csinálni, egy szűk művész elit őrizte meg, olyan művészek, akik szomjazva vártak a csodálatos eredményre. Arra, ami csak akkor válik láthatóvá, ha a mű kiállta a tűz kb 800 celsius fokos hőjét, melyben megolvasztották, és a kemencéből kivéve, a munkadarab kihűlése folyamán a zománc fokozatosan megkapja keménységét, végső színét és színárnyalatait. Kifürkészhetetlen sors őrizte meg ezt az ősi technikát, és így lehetővé tette, hogy napjainkban is szinte azonos módon gyakorolják, műveljék, úgy, mint régen, amit az alábbi példáink is bizonyítanak:

- **rekeszzománc:** ahogyan arról *Egino Weinert* Kölnben készített munkái és ahogyan a 90 éves művésznő, *Gertrud Rittmann-Fischer* művei mesélnek nekünk a zománcozás történetéről és poéziséről;
- a gyakran grisaille-al kombinált **átlátszó-zománc** technika *Larisa Solomnikova* kezéből, akinek zománcozott művei úgy ragyognak, mint a drágakő:

Egino Weinert **Gertrud Rittmann-Fischer** **Larisa Solomnikova**

- **ronde-bosse**, **champlevé** é **plique-à-jour** technikák, ahogyan ezeket aranymívesek alkalmazzák:

- A **grisaille**-technikát ritkán használják, azonban olyan mester kezéből, mint *Jean Zamora*, örök értéket képvisel:

Az absztrakt megoldások sem hiányoznak, mint ez a futurista zománckép, melyet **Balla** jegyez:

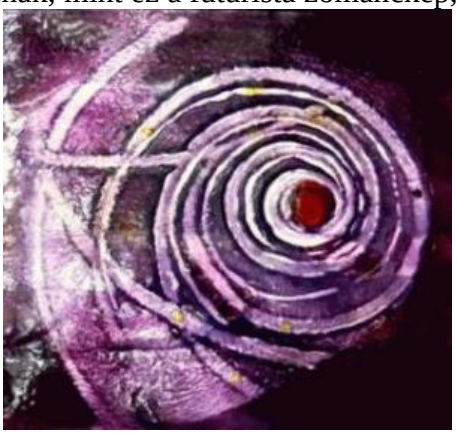

- A tökéletes **email-peint** technika a limoges-i *Betourné*-től,vagy a Doña (Monna) Margarita a barcelonai *Francesc Vilasís-Capalleja*-tól, továbbá *Micaela Doni* érzelmeket felkavaró művészete:

Betourné (Limoges) - Francesc Vilasís-Capalleja (Barcelona)

Micaela Doni (Monza-Brianza Italien)

Képzeljük el, ha Leonarado zománcot használt volna mesterműve, a Mona Lisa kép megalkotásához, amit a Louvre-ban őriznek. Akkor megmarad eredeti világos színeivel olyannak, mint volt, nem kezdi ki az idő vasfoga: úgy nézne ki, ahogyan a művész mesteri kezeivel kivette az égető kemencéből.

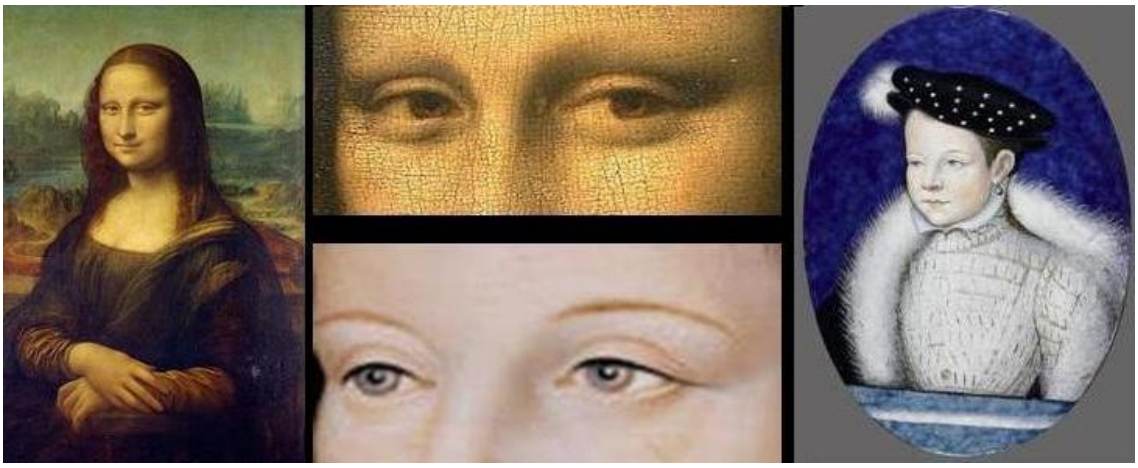

„Mona Lisa" az időnek „köszönhető" ráncaival (Leonardo da Vinci, 1510 körül), *összehasonlítva* a trónörökös, (később II. Ferenc király) zománc portréjával (Léonard Limosin, 1553 körül), amely még mindig „újnak" látszik.

A ZOMÁNC OLYAN ÉRTÉKES MINT A KRISTÁLY ÉS A DRÁGAKŐ, NEM ÖREGSZIK, ÉS BIZTOSAN TÚL FOG ÉLNI BENNÜNKET!

Leonardo ezt olyan jól tudta, hogy így ír *Trattato della Pittura*[2] című művében a festészetről és szobrászatról: „Vörösrezet befedünk fehér zománccal és ráégetjük, majd színes zománcok új rétegével kialakítjuk a képet, amit kemencében megint ráégetünk, és ez sokkal tartósabb lesz, mint egy szobor". (Leonardo da Vinci, Trattato della Pittura, Kapitel 34).

[2] *Trattato della Pittura*: Azon írások gyűljteménye, amelyet kedvenc tanítványai valamint fő örököse Francesco Melzi állítottak össze 1519 és 1542 között. *Codex Urbiyai nas 1270*, Vatikáni Apostoli Könyvtár.